КРАВЧЕНКО І.М.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедра педагогіки і психології вищої школи, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, м. Київ

ПЕДАГОГІКА ВИЩОЇ ШКОЛИ: ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ

Визначено та проаналізовано основні категорії педагогіки вищої школи. З огляду на сутність визначень педагогіки вищої школи, її об'єкта, предмета та завдань до її основних категорій віднесено такі поняття: вища освіта, вища професійна освіта, виховання, самовиховання, студент, викладач, вищий навчальний заклад, система вищої освіти, якість вищої освіти. Саме ці категорії, на думку автора, відображають специфіку даної науки. Проте, констатовано, що залишається відкритим питання узгодження змісту цих понять, певна стандартизація визначень.

Ключові слова: *педагогіка вищої школи, категорія, поняття, вища освіта, вища професійна освіта, виховання, самовиховання, студент, викладач, вищий навчальний заклад, система вищої освіти, якість вищої освіти.*

Определены и проанализированы основные категории педагогики высшей школы. Принимая во внимание суть определений педагогики высшей школы, ее объект, предмет и задания к ее основным категориям отнесены такие понятия: высшее образование, высшее профессиональное образование, воспитание, самовоспитание, студент, преподаватель, высшее учебное заведение, система высшего образования, качество высшего образования. Именно эти категории, по мнению автора, отражают специфику данной науки. Однако, констатировано, что остается открытым вопрос об согласовании содержания этих понятий, определенной стандартизации определений.

Ключевые слова: *педагогика высшей школы, категория, понятие, высшее образование, высшее профессиональное образование, воспитание, самовоспитание, студент,*

© КРАВЧЕНКО І.М., 2014.

УДК 378 : 001

преподаватель, высшее учебное заведение, система высшего образования, качество высшего образования.

Basic categories of pedagogy of higher school are defined and analyzed. According to the essence of concepts of pedagogy of higher school, its object, subject and tasks we define such basic categories as higher education, higher vocational education, education, self-education, student, lecturer, institute of higher education, system of higher education, quality of higher education. Exactly these categories, in opinion of author, reflect specifics of the science. However, it is stated that the question of corresponding the content of these concepts and some standardization of definitions left open.
Key words: *pedagogy of higher school, category, concept, higher education, higher vocational education, education, self-education, student, lecturer, institute of higher education, system of higher education, quality of higher education.*

У процесі становлення і розвитку будь-якої окремої наукової галузі знання, поряд з визначенням її об'єкту і предмету, відбувається складання категорійно-понятійного апарату. На сьогодні коло категорій та основних понять педагогіки вищої школи не є остаточно сформованим та усталеним, оскільки продовжується інтенсивний процес формування цієї наукової галузі. Ситуація з категорійно-понятійним апаратом ускладнюється ще й тим, що об'єкт і предмет педагогіки вищої школи визначається науковцями по-різному.

Свої праці проблемі аналізу, обґрунтуванню, упорядкуванню окремих термінів, понять, категорій педагогічної науки присвятили В. Авраменко, В. Бондар, В. Василюк, В. Краєвський, Н. Лавриченко, В. Луговий, В. Рябченко, О. Слюсаренко, М. Сметанський, Т. Сорочан, О. Сухомлинська, Ж. Таланова та ін.

Спеціальних науково-педагогічних праць, присвячених обґрунтуванню основних категорій саме педагогіки вищої школи, вкрай мало. Проте, у підручниках і навчальних посібниках з педагогіки вищої школи дана проблема все-таки висвітлюється. Їх автори подають різний перелік та зміст основних понять даної науки, а подекуди загальної педагогіки. Кількість категорій, як найширших, провідних понять науки, коливається від трьох аж до тридцяти і більше. В. Галузинський, М. Євтух спробували навіть класифікувати основні категорії педагогіки вищої школи на три види (методологічні, суттєві, процесуальні) [2, с. 15].

Погоджуємось з В. Луговим та Ю. Терещенком, що категорії є згустками наукових фундаментальних надбань і засвідчують значущість орієнтирів

педагогіки вищої школи, необхідних з погляду потреб педагогічного досвіду, запитів суспільства та завдань творення сучасної культури [16, с. 16]. Тому на сьогодні обґрунтування її категорій є досить актуальним і важливим питанням для подальшого розвитку педагогіки вищої школи, передусім, як науки.

Метою статті є визначення та аналіз основних категорій педагогіки вищої школи.

Аналіз науково-педагогічної та навчальної літератури [1; 4; 8; 9; 10; 11; 13; 14; 15; 18; 20] засвідчує, що до основних категорій педагогіки вищої школи, як й загальної педагогіки, відносять, у першу чергу, такі поняття: виховання, навчання, освіта. Це зумовлено тим, що педагогіку вищої школи розуміють як науку про виховання, освіту та навчання студентів [15, с. 24;]. При цьому підкреслюється, що ці категорії як найбільш загальні поняття науки у різних галузях педагогіки не відрізняються за назвою, проте мають свою специфіку, що пов'язано із сферою їх застосування, зокрема, вищого навчального закладу, студентства, професорсько-викладацького складу [2, с. 18; 15, с. 25; 20, с. 9]. Спільність категорій дає можливість уключити педагогіку вищої школи у цілісну систему педагогічного знання; специфіка цих категорій – основа становлення педагогіки вищої школи як самостійної наукової галузі [15, с. 25; 20, с. 9].

Термін «виховання» на сьогодні трактують по-різному, як: 1) процес цілеспрямованого формування особистості; 2) процес передачі досвіду старшого покоління молодшому (М. Болдирєв, Т. Ільїна, Т. Мальковська, Г. Щукіна); 3) процес формування свідомості та поведінки особистості (Ю. Бабанський); 4) цілеспрямований, спеціально організований процес соціалізації особистості, або процес розвитку її індивідуальних якостей. Деякими вченими (А. Алексюк, А. Бойко) у характеристику поняття «виховання» вводиться феномен «відносини». Відносини визначаються як спеціально організована доцільна суб'єкт-суб'єктна взаємодія педагога й вихованців, спрямована на формування особистості останнього [19, с. 486].

Деякі вчені стверджують, що термін «виховання» вживається у педагогіці у чотирьох значеннях. У широкому соціальному значенні виховання – це передання соціального досвіду, накопиченого людством, від старших поколінь молодшим. У вузькому соціальному – спрямований вплив на людину суспільних інститутів з метою передання їй певних знань, прищеплення навичок і вмінь гідної поведінки, формування наукових переконань, суспільних цінностей, моральних та політичних орієнтирів, життєвих настанов і перспектив. У широкому педагогічному розумінні виховання – цілеспрямований, організований і планомірний вплив вихователів, певного організованого соціального середовища (наприклад навчально-виховних закладів) на вихованця з метою формування його особистості. Поняття «виховання» у такому

разі охоплює весь навчально-виховний процес. У вузькому педагогічному – процес і результат виховної роботи, спрямованої на вирішення конкретних виховних завдань [21, с. 29].

Виховання має й свої особливості. Зокрема, цей процес є цілеспрямованим, цілісним, двостороннім, багатогранним за завданнями і змістом, тривалим, безперервним, таким, що триває все життя людини. Зважаючи на це та предмет і завдання педагогіки вищої школи, під поняттям «виховання особистості студента» слід розуміти цілеспрямований та спеціально організований процес, спрямований на формування у студентів певного ставлення до оточуючого світу, до самого себе, моральних норм і правил поведінки, до своєї майбутньої професійної діяльності, бажання до самовдосконалення.

Досить близьким, нерозривно пов'язаним з вихованням і особливо актуальним, цілеспрямованим у вищій школі є процес самовиховання – свідома діяльність студента, спрямована на удосконалення самого себе, на вироблення у себе позитивних якостей, звичок і подолання негативних [17, с. 408].

Аналіз «Національного освітнього глосарію: вища освіта» (К., 2011) [12] засвідчив взагалі відсутність понять «виховання» і «самовиховання». На нашу думку, це пов'язано з тим, що у деяких зарубіжних країнах відсутні дані поняття на відміну від вітчизняної освіти, культури. Адже за традиційними підходами педагогіка трактується як наука про виховання людини. І поняття «виховання» тут розуміється у широкому значенні слова – як навчання, виховання, розвиток, формування і самовдосконалення особистості. Відсутність даних понять, з нашої точки зору, пояснюється механічним, не адаптованим перекладом, таким, що не враховує вітчизняний досвід розвитку педагогічної науки.

Під поняттям «освіта» традиційно розуміють процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури, які у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості [5, с. 614]. Проте, за «Національним освітнім глосарієм: вища освіта» (К., 2011) це поняття трактується як деяка організована й послідовна комунікація заради навченості [12, с. 44]. У свою чергу навченість (як результат) ототожнюється з поняттям «навчання» (як процес) і визначається як будь-яке поліпшення в поведінці, інформованості, знаннях, розумінні, поглядах, цінностях, уміннях [12, с. 41].

До основних категорій педагогіки вищої школи слід віднести й вищу освіту, оскільки деякі вчені розглядають дану науку як розділ педагогіки щодо становлення, функціонування і розвитку вищої освіти як чинника соціально-культурного формування людини на вищих рівнях освітньої системи [16,

с. 16]. На сьогодні, вищу освіту розглядають, як: 1) сукупність систематизованих знань і практичних навичок, що дають змогу розв'язувати теоретичні та практичні завдання за профілем підготовки з урахуванням вимог виробництва, освіти, науки, культури та перспектив їх розвитку; 2) систему підготовки спеціалістів вищої кваліфікації та здобуття громадянами освітньо-кваліфікаційних рівнів відповідно до їх покликань, інтересів і здібностей [17, с. 88]. За Національним освітнім глосарієм вища освіта визначається як формальна освіта, що надається на найвищих (5-му і 6-му) освітніх рівнях за Міжнародною стандартною класифікацією освіти в університетах, інших закладах вищої освіти/вищих навчальних закладах та відповідає 5-8-м рівням Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя [12, с. 18]. У свою чергу, формальна освіта розуміється як освіта, що призводить до присудження кваліфікації (кваліфікацій) у межах певного освітнього рівня (етапу, циклу) і здійснюється в закладах освіти [12, с. 64-65]. Відповідно до нового Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.), вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [6].

За визначенням С.У. Гончаренка, педагогіка вищої школи – це галузь педагогічної науки, яка вивчає теоретичні та практичні проблеми вищої професійної освіти [3, с. 345; 5, с. 637]. Тому вважаємо, що до основних категорій вузівської педагогіки слід віднести й поняття «вища професійна освіта», під яким розуміють вищий рівень професійної освіти; рівень кваліфікації за спеціальністю, одержанною у вищих навчальних закладах на базі повної середньої освіти; формально підтвердженою дипломом про закінчення вищого навчального закладу. Характеризується системою знань, практичних умінь і навичок, особистісних якостей, які забезпечують можливість розв'язувати професійні завдання на рівні досягнень науково-технічного і соціального прогрессу [3, с. 74].

Деякі науковці до об'єкта педагогіки вищої школи відносять студента у просторі вищої школи, який готується до виходу в життєвий світ високих компетентностей, відповідальних компетенцій, гострої конкуренції в зв'язаномі і змінному глобалізованому середовищі, а до її предмета – комплекс питань, які стосуються роботи студента і викладача, самостійної роботи студента, відповідних наукових досліджень і на їх основі інновацій, а зрештою – піднесення загального рівня педагогічного досвіду [16, с. 12]. З огляду на це, до основних категорій педагогіки вищої школи слід віднести й такі поняття як «самоосвіта», «студент», «викладач».

Самоосвіта – це самостійна пізнавальна діяльність людини, спрямована на досягнення певних особистісно значущих освітніх цілей: задоволення загальнокультурних запитів, пізнавальних інтересів у будь-якій сфері діяльності, підвищення професійної кваліфікації тощо [5, с. 798].

Студент, за визначенням українських енциклопедичних словників, – це учень освітньої установи вищої професійної освіти [5, с. 879], учень вищого навчального закладу [3, с. 444]. Згідно Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) це особа, зарахована до вищого навчального закладу з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра [6].

Викладач – це фахівець із необхідною вищою фаховою і психолого-педагогічною підготовкою, який здійснює педагогічну, навчально-виховну та організаційно-методичну роботу у ВНЗ різних рівнів акредитації [5, с. 84]. Тут одразу хочеться зауважити, що дане визначення є дещо застарілим, оскільки вітчизняні ВНЗ позбулися рівнів акредитації (за новим Законом України «Про вищу освіту» 2014 р.) та не враховує ще одного найважливішого напряму роботи сучасного викладача – наукового.

Оскільки педагогіка вищої школи, як наука, переймається прогнозуванням і моделюванням ідеального образу системи вищої освіти та її основної ланки – вищого навчального закладу, то до її основних категорій варто віднести і поняття «система вищої освіти» та «вищий навчальний заклад». Вищий навчальний заклад – це освітній, освітньо-науковий заклад, який реалізує відповідно до наданої ліцензії освітньо-професійні програми вищої освіти за певними освітньо-кваліфікаційними рівнями, забезпечує навчання, виховання та професійну підготовку осіб відповідно до їх покликання, інтересів, здібностей та нормативних вимог у галузі вищої освіти, а також здійснює наукову та науково-технічну діяльність [5, с. 100].

У зв'язку з євроінтеграційними процесами та підвищенням конкурентоспроможності вітчизняної вищої освіти в світі, актуалізується одне із завдань педагогіки вищої школи – розробка шляхів підвищення якості вищої освіти. Тому вважаємо, що якість вищої освіти на сьогодні є актуальним поняттям вузівської педагогіки, яке засвідчує один із важливих її орієнтирів, необхідний з погляду запитів суспільства. Під цим поняттям розуміють рівень здобутих особою знань, умінь, навичок, інших компетентностей, що відображає її компетентність відповідно до стандартів вищої освіти [6].

Таким чином, з огляду на сутність визначень педагогіки вищої школи, її об'єкта, предмета та завдань до її основних категорій слід віднести такі поняття: вища освіта, вища професійна освіта, виховання, самовиховання, студент, викладач, вищий навчальний заклад, система вищої освіти, якість вищої освіти. Саме ці категорії відображають і специфіку даної науки. Проте залишається відкритим питання узгодження змісту цих понять, певна стандартизація визначень.

Список використаних джерел:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи. Курс лекцій: модульне навчання : навч. посіб. / А.М. Алексюк. – К. : ІСДО, 1993. – 220 с.
2. Вітвицька С.С. Практикум з педагогіки вищої школи : навч. посібник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури / Вітвицька С.С. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 396 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Видання друге, доповнене й виправлене / Гончаренко С.У. – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.
4. Ельбрехт О.М. Педагогіка вищої школи: Модульний практично-лекційний курс / О.М.Ельбрехт. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005.–78 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Закон України «Про вищу освіту», 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18
7. Козяр М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / М.М. Козяр, М.С. Коваль. – К. : Знання, 2013. – 327 с.
8. Коротяєв Б.І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / Б.І. Коротяєв, Гришин Е.О., Устенко О.А. ; Тернопол. ін-т нар. госп. – К. : НМК ВО, 1990. – 176 с.
9. Лекції з педагогіки вищої школи : навч. посібник / за ред. В.І. Лозової. – Харків : ОВС, 2006. – 496 с.
10. Марушкевич А.А. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник / А.А. Марушкевич. – К. : Обрії, 2012. – 220 с.
11. Михайловский В.А. Педагогика высшей школы : учеб. пособие / В.А. Михайловский. – Харьков : ХГУ, 1991. – 167 с.
12. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад.: І.І. Бабин, Я.Я. Болюбаш, А.А. Гармаш та ін.; за ред. Д.В. Табачника і В.Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 100 с.
13. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / В.Л. Ортинський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
14. Основы педагогики и психологии высшей школы : учеб. пособие / В.С.Аванесов, А.А.Вербицкий, Л.Б.Ительсон и др., под ред. А.В.Петровского. – М. : Изд-во Московского университета, 1986. – 303 с.
15. Педагогика высшей школы : учебное пособие / отв. ред. Н.Д. Никандров. – Ленинград : ЛГПИ, 1974. – 116 с.
16. Педагогіка вищої школи : підручник / за ред. В.Г. Кременя, В.П. Андрущенка, В.І. Лугового. – К. : Педагогічна думка. – 2009. – 256 с.
17. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М.Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
18. Рейнгард И.А. Основы педагогики высшей школы : учеб. пособие для

слушателей ФПКП / И.А. Рейнгард, В.И. Ткачук. – Днепропетровск : ДГУ, 1980. – 95 с.
19. Філософський словник соціальних термінів / за заг. ред. В.П. Андрущенка. – К.-Харків : Корвін, 2002. – 672 с.
20. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посібник / М.М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : Академвидав, 2010. – 456 с.
21. Ягупов В.В. Педагогіка : навч. посібник / Ягупов В.В. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.